

waddenacademie

Advies

Aan: Waddenfonds

Van: Waddenacademie

Datum: November 2014

Betreft: Naar een Rijke Waddenkust

1. Inleiding

Het Waddenfonds heeft de Waddenacademie gevraagd advies uit te brengen over de vraag in welke 'grote stenen' op sociaaleconomisch terrein zou moeten worden geïnvesteerd. Via het Programma Naar een Rijke Waddenzee zijn al belangrijke successen geboekt voor de doelstelling van het Waddenfonds om de natuur- en landschapswaarden van het Waddengebied te versterken en in vergelijking daarmee is nog vrij weinig bereikt inzake het bevorderen van de duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van het Waddengebied. Dit heeft mede zijn oorzaak in het feit dat het ontwikkelen van een vergelijkbaar Programma Naar een Rijke Waddeneconomie, dat bijdraagt aan het verbeteren van de werkgelegenheid, inkomen en leefbaarheid voor de bewoners van het Waddengebied, eenvoudigweg lastiger is te realiseren. Met deze notitie wil de Waddenacademie een aanzet geven hoe investeringen uit het Waddenfonds kunnen leiden tot het versterken van de sociaaleconomische positie van de inwoners van het kustgebied van het Waddengebied. De sociaaleconomische positie van de eilanders is over het algemeen geen reden tot zorg.

De vraag van het Waddenfonds is uitermate relevant, want er zijn serieuze sociaaleconomische problemen in het kustgebied van het Waddengebied. Daar is sprake van een krimpende bevolking, afnemende werkgelegenheid en een woningmarkt die op slot zit. De bedrijvigheid in het gebied bestaat voornamelijk uit kleine en middelgrote bedrijven en veel jongeren trekken weg naar de steden met voorzieningen voor hoger onderwijs, waardoor in het kustgebied een laag opgeleide, vergrijzende en weinig mobiele beroepsbevolking overblijft. De participatiegraad en het inkomen in het kustgebied zijn laag en de werkloosheid is hoog. Bijna de helft van de werkloze jongeren in de kustgemeenten heeft geen startkwalificatie, d.w.z. een opleiding op minimaal MBO-2 niveau, en veel van de traditionele werkgelegenheid op MBO 2 en 3 niveau verdwijnt door robotisering en automatisering. De landbouw wordt bedreigd door verzilting, en door bezuinigingen en de krimpende bevolking verminderen de voorzieningen en komt de leefbaarheid in de dorpen onder druk te staan. Snel internet ontbreekt vaak omdat de aanleg onrendabel is in dun bevolkte gebieden, en het ontbreken ervan vormt een belemmering voor het aantrekken van bewoners en bedrijven als nieuwe ICTmogelijkheden hierdoor niet benut kunnen worden. Kort samengevat: in het kustgebied dreigt sociale uitsluiting en verpaupering. Het verbeteren van de sociaaleconomische positie en de leefbaarheid van de bewoners van het kustgebied van het Waddengebied is dan ook zeer wenselijk en de vraag is hoe investeringen uit het Waddenfonds hieraan kunnen bijdragen.

De Waddenacademie 'vertaalt' de vraag van het Waddenfonds daarom als volgt: Hoe kan de sociaaleconomische positie van de bewoners in het kustgebied van het

Waddengebied worden verbeterd door werkgelegenheid te creëren die past bij de bewoners en die geen negatieve effecten heeft op de unieke natuurwaarden van het

waddengebied? Welke mogelijkheden zijn er om deze natuurwaarden verder zodanig te ontwikkelen dat ze een dragend onderdeel vormen van de lokale en regionale economie? Welke vestigingsfactoren zijn hiervoor nodig? En als die vestigingsvoorwaarden in onvoldoende mate aanwezig zijn, hoe kunnen deze worden verbeterd?

Of nog concreter geformuleerd: In welk type projecten zou het Waddenfonds moeten investeren om, binnen de randvoorwaarden van de unieke natuurwaarden van het Waddengebied, een significante en blijvende bijdrage te leveren aan de versterking van de sociaaleconomische kwaliteit voor de bewoners van het kustgebied van het Waddengebied?

In deze notitie wordt eerst kort ingegaan op het Waddenfonds, de doelstellingen en de criteria die gelden voor de inzet van de middelen. Vervolgens beschrijven we kort de sociaaleconomische situatie in het gebied en identificeren we de kansrijke sociaaleconomische sectoren. Tot slot geven we een typering van investeringsprojecten die een significante en blijvende bijdrage leveren aan de versterking van economische en ecologische kwaliteit van het gebied en komen we met een aantal aanbevelingen en conclusies.

2. Het Waddenfonds

Het Waddenfonds werd in 2006 ingesteld met als doel de ecologische en economische kwaliteit van het Waddengebied te versterken. Het fonds - een half miljard euro in totaal - is een compensatie voor de gaswinning in het gebied. Sinds 1 januari 2012 zijn de provincies Noord-Holland, Groningen en Fryslân verantwoordelijk voor het Waddenfonds. Elke investering vanuit het Waddenfonds moet een bijdrage leveren aan een of meerdere hoofddoelen van het Waddenfonds:

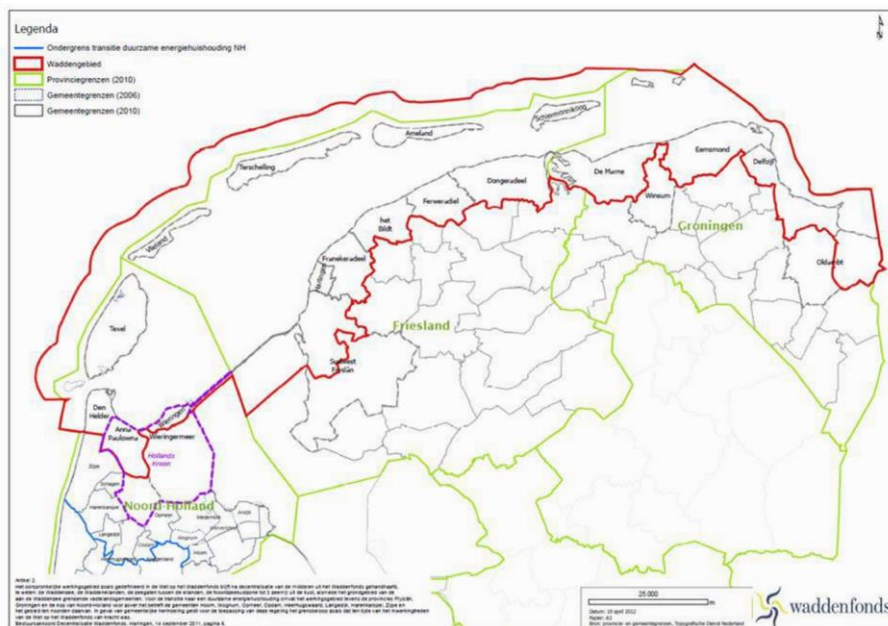
- a. Het vergroten en versterken van de natuur- en landschapswaarden van het waddengebied;
- b. Het verminderen of wegnemen van externe bedreigingen van de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee;
- c. Een duurzame economische ontwikkeling van het waddengebied, dan wel gericht zijn op een substantiële transitie naar een duurzame energiehuishouding ten aanzien van het waddengebied;
- d. Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het waddengebied.

Het werkingsgebied van het Waddenfonds is weergegeven in onderstaande kaart en omvat de Waddenzee, de Waddeneilanden, de zeegaten tussen de eilanden, de Noordzeekustzone tot 3 zeemijl uit de kust, alsmede het grondgebied van de aan de Waddenzee grenzende vastelandsgemeenten. Voor de transitie naar een duurzame energiehuishouding omvat het werkingsgebied tevens de provincies Fryslân, Groningen en de kop van Noord-Holland voor zover het betreft de gemeenten Hoorn,

waddenacademie

Wognum, Opmeer, Opdam, Heerhugowaard, Langedijk, Harenkarspel, Zijpe en het gebied ten noorden daarvan. In geval van gemeentelijke herindeling geldt voor de toepassing van deze regeling het grensbeloop zoals dat ten tijde van het inwerkingtreden van de Wet op het Waddenfonds van kracht was. De hoofdzakelijk geldende werkingsgrens is in de kaart aangeduid met de kleur rood. De grens voor projecten voor het thema transitie naar een duurzame energiehuishouding is in de kaart aangeduid in de kleur blauw.

3. Sociaaleconomische karakteristieken van het gebied.

Investerings vanuit het Waddenfonds zijn ruimtelijk beperkt tot de Nederlandse Waddenzee, de Waddeneilanden en de op de vaste wal gelegen en aan de Waddenzee grenzende gemeenten. In sociaaleconomisch opzicht legt dit criterium een belangrijke beperking op, omdat het niet echt noodzakelijk is dat de banen voor de inwoners in het Waddengebied zich binnen het gebied bevinden. Veel bewoners van het Waddengebied werken nu ook al buiten het gebied door te pendelen naar de beide grote Noord-Nederlandse bevolkingscentra Leeuwarden en Groningen. Veel werkgelegenheid in de Kop van Noord-Holland bevindt zich, behalve de in Den Helder aanwezige arbeidsplaatsen, gedeeltelijk in Alkmaar en in verder zuidwaarts gelegen stedelijke centra. Meer banen creëren buiten het werkingsgebied van het Waddenfonds kan dus ook bijdragen aan het verbeteren van de sociaaleconomische positie van de inwoners van het Waddengebied als dit binnen pendelafstand is. Voor veel bedrijven en organisaties is het ook aantrekkelijker om zich in deze stedelijke gebieden te vestigen dan in de kustgemeenten. Voor sommige economische activiteiten die negatieve effecten op de natuur kunnen hebben is het ook beter dat die niet in de kustgemeenten worden gevestigd maar elders. Banen creëren buiten het Waddengebied past even wel niet binnen de juridische kaders van het Waddenfonds, die bepalen dat investeringen uit het Waddenfonds binnen het werkingsgebied van het Waddenfonds moeten plaatsvinden. Dat de (in omvang relatief bescheiden) middelen uit het Waddenfonds alleen beschikbaar zijn voor investeringen in het Waddengebied is geen probleem, op voorwaarde dat deze goed aansluiten op andere lopende

initiatieven als rijksmiddelen die voor krimpregio's en topsectoren beschikbaar zijn, provinciale banenplannen, de RIS3 agenda etc., allemaal initiatieven die ook kunnen zorgen voor banen van inwoners van het Waddengebied.

Het grootste sociaaleconomische probleem in het kustgebied is het gebrek aan werkgelegenheid voor laag en middelbaar opgeleiden, in combinatie met krimp en vergrijzing en de aantasting van de leefbaarheid die hier een gevolg van is. Uitgaande van het bestaande kader van het Waddenfonds is de cruciale vraag welke investeringen uit het Waddenfonds in het kustgebied een significante en blijvende bijdrage leveren aan de versterking van de sociaaleconomische positie van de inwoners van dit gebied, zonder de ecologische kwaliteit van het gebied aan te tasten en het liefst te versterken.

4. Investerings die aansluiten bij het gebied en de mensen

Het is van groot belang dat investeringen uit het Waddenfonds banen in het kustgebied creëren die aansluiten bij de kwaliteiten van het gebied en bij de kwaliteiten van de mensen. Daarom moet rekening worden gehouden met het feit dat zowel het opleidings- als ambitieniveau van de meeste inwoners in het kustgebied – vergeleken met andere regio's – sinds pakweg anderhalve eeuw relatief laag is. Het Waddenfonds kan niet in korte tijd het opleidingsniveau op een hoger plan brengen en het is bovendien de vraag of ze dat überhaupt zou kunnen. Een flink deel van de beroepsbevolking is eenvoudigweg niet in staat om een opleidingsniveau van MBO-4 of hoger te halen en wie dat wel kan trekt vaak weg. Waddenfonds investeringen in het kustgebied moeten dan ook leiden tot het creëren van banen die aansluiten bij het bestaande opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Tegelijkertijd is er een latente spanning tussen de werkgelegenheid die het beste past bij de behoeften en vaardigheden van de lokale beroepsbevolking en de randvoorwaarden die passen bij het Werelderfgoed Waddenzee. Voor de in het kustgebied woonachtige beroepsbevolking kunnen banen bij een sloopwerf of in de scheepsbouw passend werk opleveren, maar dit werk kan ook schade toebrengen aan natuurwaarden. Nu reeds zien we hoe primaire productie (zoutwinning Harlingen, chemie Delfzijl, kassenteelt Sexbierum) en afvalverwerking arbeidsplaatsen opleveren die passen bij het opleidingsniveau van de bewoners maar op gespannen voet staan met de uitgangspunten van het Werelderfgoed Waddenzee.

Uit onderzoek blijkt dat van de huidige economische sectoren in het Waddengebied hooguit 10% van de bestaande werkgelegenheid zit in economische activiteiten die tot verstoring van de natuur kunnen leiden. Het gaat dan met name om industrie, landbouw en visserij, energiewinning, havenactiviteiten en sommige vormen van toerisme. In dit opzicht zijn investeringen in activiteiten als de elektriciteit centrales in de Eemshaven onwenselijk. Dit zijn activiteiten die in de nabijheid van de Waddenzee een aantrekkelijke, en qua kostprijs gunstige, locatie vinden, maar nauwelijks bijdragen aan de realisering van de werk- en inkomen doelstelling voor de bewoners. De productie kan ook heel goed ergens anders plaatsvinden, waardoor mogelijk ingrijpende negatieve gevolgen hebben voor de Waddenecologie kan worden vermeden. Een volledige kosten-batenanalyse, waarin zowel de gebruikswaarden als ook de niet-gebruikswaarden van het Waddengebied alsmede alternatieve locaties meegenomen zouden zijn, zou de Eemshaven waarschijnlijk niet als meest optimale locatie voor elektriciteit centrales hebben opgeleverd. Hetzelfde geldt voor de zoutwinning.

waddenacademie

Economische activiteiten die natuurwaarden bevorderen zijn maar beperkt voorhanden en ook de mogelijkheden voor verdere aanwending van de natuurwaarden voor stimulering van de regionale economie zijn beperkt. Wel lijkt bevordering van toerisme en recreatie in het kustgebied, in samenhang met soortgelijke activiteiten op de eilanden en de nabij gelegen stedelijke centra, goede kansen te bieden. Investerings in natuurwaarden en recreatieve voorzieningen uit het Waddenfonds zouden stimulering van toerisme en recreatie in het kustgebied kunnen bevorderen, waarbij tegelijkertijd moet worden voorkomen dat dergelijke investeringen de natuur- en landschapswaarden aantasten. Veel meer kansen zijn er voor activiteiten die neutraal zijn voor de natuur. De dienstensector in brede zin biedt veruit de meeste werkgelegenheid voor de bewoners van het kustgebied. Bovendien is deze sector bij de juiste planologische keuzes grotendeels natuurneutraal.

In de volgende sub paragrafen bespreken we de mogelijkheden in de verschillende economische sectoren waarin we perspectief zien en die een directe relatie hebben met de ruimtelijke kwaliteiten van het kustgebied. Hierbij zij nadrukkelijk opgemerkt dat industriële en energie producerende activiteiten die in of aan de rand van de Waddenzee of in de havens plaatsvinden en een negatieve invloed op het ecosysteem en de natuurwaarden kunnen hebben daar niet onder vallen. In onze optiek leent het kustgebied zich niet voor verdere uitbreiding van grootschalige industriële bedrijvigheid, afgezien van de bestaande clusters zoals Delfzijl/Eemshaven, maar ook dan is voorzichtigheid geboden vanwege cumulatieve effecten en risico's. Dat betekent dat de nadruk zal moeten liggen op andere vormen van werkgelegenheid in het kustgebied. Hierbij denken wij concreet aan het investeren in voedselvoorziening (4.1), toerisme (4.2) en zakelijke en persoonlijke diensten (4.3).

4.1 Voedselvoorziening

Het kustgebied heeft toekomst op het gebied van de grondgebonden productie van voedsel. In het kustgebied vindt relatief grootschalige akkerbouw en veehouderij en enige glastuinbouw plaats, waarbij vooral de exportgerichte pootaardappelteelt van groot economisch belang is. Deze teelt profiteert van de geringe ziektedruk door de nabijheid van de Waddenzee.

Voor het kustgebied zijn er drie interessante trends in de ontwikkeling van de voedselproductie:

- ketenverkorting, dat wil zeggen het toevoegen van waarde door productie voor de lokale, regionale en voor sommige producten voor de nationale markt. Voor wat betreft productie voor de lokale en regionale markt kan dit worden gecombineerd met de bevordering van toerisme;
- een toename van glastuinbouw;
- een toename van de waardering van in zeewater geteelde voedsel producten zoals schelpdieren, zeewier, algen en op zilte gronden geteelde gewassen.

De vraag is via welke investeringen slim kan worden ingespeeld op deze trends, en welk type investeringen zowel economisch als ecologisch rendabel en verantwoord is. In het kustgebied is een aantal type investeringsprojecten te onderkennen die aan deze twee criteria voldoen.

In de eerste plaats zijn er projecten die zich richten op de vergroting van de productie en afzet van streekeigen producten, inclusief visserij producten. Dit type projecten, zeker wanneer het wordt gecombineerd met recreatie en toerisme, bevordert de eigenheid en daarmee de aantrekkelijkheid van het gebied voor toeristen. De inwoners prefereren de consumptie van in de regio geproduceerde producten vanwege de hoge kwaliteit in termen van smaak, maar ook in termen van

waddenacademie

voedselveiligheid. Ook geeft het een sterkere identiteit aan het gebied en de mensen die er wonen en werken. Concrete voorbeelden zijn duurzame visserij die hoogwaardige verse producten kan leveren aan (top) restaurants in het gebied en het 'leren eten' van kokkels door ons Nederlanders. Ook recente initiatieven om garnalen niet meer in Marokko te laten pellen maar ze hier machinaal te pellen, dicht bij de havens waar ze aan land zijn gebracht, kan een forse impuls geven aan de werkgelegenheid omdat van een kwalitatief beter product door verwerking en verpakking in het Waddengebied veel meer van de waardeketen in het Waddengebied blijft hangen en banen oplevert die bij de beroepsbevolking past.

In de tweede plaats is glastuinbouw een sector met relatief veel werkgelegenheid per hectare. Een verdere ontwikkeling hiervan in de kuststreek zou een bijdrage kunnen leveren aan het tegenaan van de krimp van werkgelegenheid door de doorgaande mechanisatie en schaalvergroting in de traditionele landbouw. Ook hier kan een groter deel van de waardeketen in de regio blijven door verwerking en verpakking in de regio waardoor nieuwe banen ontstaan. Voorwaarde is wel dat de glastuinbouw "waddenvriendelijk" is, wat inhoudt dat het gebruik van kunstlicht in de kassen niet mag leiden tot ongewenste invloeden op de ecosystemen buiten de kassen. Ook de opwekking en het gebruik van duurzame energie in combinatie met glastuinbouw biedt interessante mogelijkheden in dit gebied.

In de derde plaats heeft zilte landbouw, zowel binnen-als buitendijks, interessante groeimogelijkheden in het kustgebied. Consumenten vragen naar een meer divers voedselpakket waarbij zilte producten hoog scoren. Daarnaast hebben de boeren in de traditionele landbouw behoefte aan diversificatie en een hogere toegevoegde waarde per hectare. Zilte landbouw investeringen kunnen inspelen op deze behoeften. Hierbij wordt zilte landbouw niet primair gedreven door de mogelijke verzilting van het Waddengebied, maar veel meer door de ontwikkelingen in vraag en aanbod. Tegelijkertijd is het wellicht mogelijk om een combinatie te maken van voedselproductie, proefboerderijen voor onderzoek en educatie en recreatie met zowel binnen- als buitendijkse akkers. De ontwikkeling van pootaardappelen die geschikt zijn voor een zilte omgeving kan een belangrijke nieuwe export markt worden en in potentie een bijdrage leveren aan het oplossen van het wereldvoedsel vraagstuk. Zo'n geclusterde aanpak kan uitgroeien tot een internationaal research- en demonstratiecentrum. Versterking van de waterkeringen rondom de Waddenzee, zoals voorzien in het Deltaprogramma in combinatie met initiatieven als Holwerd aan Zee, bieden mogelijkheden tot co-ontwikkeling van zilte landbouw.

4.2 Toerisme

Recreatie en toerisme zijn de belangrijkste economische sectoren op de eilanden. Recentelijk is er ook sprake van recreatiegroei in het kustgebied, maar het aandeel recreatie in de totale werkgelegenheid is nog zeer bescheiden. Dit in tegenstelling tot Duitsland waar ook langs de waddenkust op het vasteland veel toerisme is.

Het internationale Waddengebied is het grootste natuurgebied van NoordwestEuropa maar zij staat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de mediterrane kusten, de Griekse archipel, de Alpen of de Franse Atlantische kust, niet op het netvlies van de gemiddelde Europeaan. Wat ontbreekt en nodig is, is branding, d.w.z. het etiketteren en in de markt zetten van het trilaterale Waddengebied als eenheid, met daarbinnen ook een grote verscheidenheid en een aantrekkelijk achterland. Cruciaal is dat de aantrekkelijkheid van het gebied wordt vermarkt zonder aantasting van de natuurwaarden. Deze strategische uitgangspunten zijn in februari 2014 vastgelegd op de Trilaterale Ministersconferentie in het Deens Tonder. Het wachten is nu nog op een actieplan en daarbij kunnen investeringen vanuit het Waddenfonds helpen.

waddenacademie

Als we het Waddengebied als toeristisch aantrekkelijk werelderfgoed willen vermarkten is het maken van een vergelijking met de aanpak in andere Werelderfgoederen en toeristengebieden op basis van de basale geografische kenmerken in relatie tot de specifieke aantrekkelijkheden noodzakelijk. Zo is het Waddengebied een langgerekte regio die uit meerdere compartimenten (deelregio's) bestaat (vgl. de Spaanse costas en de Alpen). Verder telt het internationale Waddengebied op de eilanden en plaatselijk aan de vaste wal (St. Peter Örding, Cuxhaven) brede tot zeer brede zandstranden, die samen met de vastelandskusten qua zonuren veel gunstiger scoren dan meer landinwaarts gelegen gebieden. Het Waddengebied heeft net zoals de eerdergenoemde streken veel pittoreske historische steden, stadjes en dorpen en met een veelheid aan kerkelijke, agrarische en burgerlijke monumenten. Ook aan de Spaanse costas of de Frans-Italiaanse Riviera liggen naast de soms schilderachtige kustplaatsen, de meeste historisch waardevolle en charmante stadjes en dorpen iets landinwaarts.

Los van zulke associaties bij de voorgaande gebieden moet het Waddengebied beslist niet als een massatoerismetrekpleister in de markt worden gezet, maar vooral als de spannende, zilte rand van Noordwest-Europa, rijk aan natuur en cultuur, de uiterst vruchtbare rand van het continent, contactpunt tussen zee en land, weids in zijn aanblik, omspoeld, dooraderd en bespiegeld door het water, zowel dat van de zoute zee als van de talrijke binnenwateren (riviertjes, kanalen, meren), alles vol van kleinschalige elementen en verhalen. Het Waddengebied biedt rust en ruimte, de verste vergezichten, de prachtigste dorpen (dikwijls op terpen gelegen), rijke boerderijen, vol met monumentale kerken met al even monumentale orgels, met de breedste stranden, ofwel: een gebied om energie en inspiratie op te doen en te genieten van de rust en de ruimte. De potentie is er, en vanwege de opwarming van onze streken wordt het Waddengebied in vergelijking met bijvoorbeeld het zuiden van Frankrijk alleen maar aantrekkelijker, maar alleen met een breed scala aan voorzieningen en faciliteiten en een uitgekende PR- en marketing strategie kunnen de doelgroepen worden bereikt die deze potentie ook feitelijk laten uitmonden in meer werkgelegenheid.

Deze notitie bevat geen uitgewerkte toerisme strategie, dat is ook niet onze opdracht, noch onze expertise. Wel kunnen we enkele denklijnen aangeven. Al te concrete projecten kunnen in eerste instantie aanleiding geven tot ridiculisering, maar daarbij moeten we bedenken dat Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa 2018 aanvankelijk door velen ook werd weggelachen. Van groot belang is, zoals in het begin over de kwaliteiten van het gebied is opgemerkt, dat terug worden gekeerd naar de mensen in het gebied. Het is belangrijk om de bevolking te laten kennis maken met de kenmerken en kwaliteiten van het internationale Waddengebied zodat ze zich bewust worden van de waarde van het gebied voor hun zelf en voor anderen, waaronder toeristen. Dat vereist een uitgewerkte PR- en marketingstrategie waarin de variëteit van natuur en cultuur van het hele trilaterale werelderfgoed gebied in zijn totaliteit wordt gepromoot en als meer dan een som der delen wordt ingezet. Waarin bovendien consequent een nadrukkelijke relatie wordt gelegd tussen eilanden, Waddenzee en de kleistreken, het Waddenland, in zich zelf een archipel, gevormd door aan de 'vaste wal' vastgeklonken en door indijking aan elkaar gepolderde schiereilanden tussen binnen- en buitendijks.

Het vermarkten van het trilaterale Waddengebied als één aantrekkelijk pakket is belangrijk, maar daarvoor moet dan wel een breed en samenhangend pakket van natuur en cultuur attracties en voorzieningen beschikbaar die zijn toegesneden op verschillende doelgroepen. Daartoe behoren faciliteiten die ook nu al op verschillende plekken in het Waddengebied in ontwikkeling zijn genomen, zoals kleinschalige accommodaties, verhuur van kleine vaartuigen, fietsen, draisines (voertuigen op buiten

waddenacademie

dienst gestelde spoorlijnen) en kano's. Maar ook een gevarieerd aanbod van hotels en restaurants en goede verbindingen via water, weg, spoor en door de lucht. Plaatsen als bijvoorbeeld Den Oever, Harlingen, Lauwersoog, Zoutkamp en Termuntenzijk kunnen een keten vormen van aantrekkelijke plekken met goede (top)restaurants en accommodaties in een combinatie van vissersdorpen en toerisme die we kennen van uit Zuid-Europa, maar ook aan de Duitse kust. In de sfeer van excursies valt te denken aan 'island-hopping' en kleinschalige, goed gefaciliteerde cruises per boot of vliegtuig door het internationale Waddengebied die nu feitelijk alleen voorkomen bij een beperkt deel van de zogeheten bruine vloot.

De nadruk op rust, ruimte, onthaasting en cultuur trekt een bepaald type toerist aan dat hier op is gesteld. Maar slimme combinaties met top restaurants, wellness voorzieningen, beleving van de waddennatuur, strand, actieve fiets en watersportfaciliteiten, cultuur en steden kan een breed scala aan doelgroepen aantrekken, variërend van jongeren, ouderen tot gezinnen met kinderen. Het spreekt voor zich dat het faciliteren van dergelijke ontwikkelingen door het arbeidsintensieve karakter ervan gunstige effecten kan hebben op de werkgelegenheid. Maar dit vereist wel ondernemerschap en samenwerking. Toeristische bedrijven zijn thans veelal kleinschalig en dat past ook bij het Waddengebied. Maar alleen als die bedrijven met elkaar zorgen voor een aansprekend totaalpakket aan voorzieningen dat in combinatie met PR- en marketing van het gehele gebied in de markt wordt gezet, kan dit leiden tot een succesvolle benutting van het potentieel van de Werelderfgoed status van het trilaterale Waddengebied en leiden tot meer inkomen en werk dat past bij de bewoners van het Waddengebied. Naast het aantrekken van toeristen kan deze strategie ook bevorderen dat het kustgebied aantrekkelijker wordt als woongebied voor met name hoger opgeleiden die hun werk overal kunnen uitvoeren en hun bedrijfsvestiging vooral kunnen laten leiden door hun woonvoorkeuren.

4.3 Zakelijke en persoonlijke diensten

Het grootste deel van de beroepsbevolking in het kustgebied werkt in de dienstensectoren zakelijke diensten, zorg, onderwijs, en overheid. Deze activiteiten hebben naar hun aard geen noemenswaardige invloed op de natuurkwaliteit van het Waddengebied, maar ze zijn voor een belangrijk deel gelokaliseerd in de dichtstbijzijnde stedelijke centra: Leeuwarden, Groningen en Alkmaar, waar velen die in het kustgebied wonen naar toe pendelen. De moeilijkheid is dat voor veel natuurneutrale activiteiten het kustgebied geen aantrekkelijk vestigingsplaats is. Nabijheid van afnemers, interacties met afnemers en leveranciers, logistieke faciliteiten en een regionale arbeidsmarkt met geschikt personeel leiden er vaak toe dat bedrijven zich vestigen in of verplaatsen naar meer stedelijke agglomeraties.

Bovenstaande laat onverlet dat het voor sommige bedrijven wel degelijk aantrekkelijk is om zich in het kustgebied te vestigen. Het gaat dan vooral om kleine bedrijven en zzp-ers die hun werk doen via internet en profiteren van de rust en ruimte van de woonomgeving of goedkope bedrijfsruimte in bijvoorbeeld voormalige boerderijen en kerken. Denk hierbij aan kunstenaars, tekstschrijvers, wetenschapsjournalisten etc., maar ook life style ondernemers die de kwaliteiten van rust en ruimte benutten als facilititeit voor bedrijfsbijeenkomsten. Dat geldt ook voor gespecialiseerde wellness en zelfs medische behandelingen gericht op healthy aging en een gezonde levensstijl, al dan niet in combinaties met (na)zorg en toerisme en top kwaliteit gastronomische restaurants gebaseerd op streekeigen producten.

Ook uit het rapport 'Werelderfgoed Waddenzee biedt kansen' van de Waddenvereniging komt naar voren dat er in het kustgebied opmerkelijk veel innovatieve bedrijven aanwezig zijn. Zij krijgen vaak minder (politieke) aandacht dan gevestigde en veel traditionelere economische sectoren als landbouw, visserij en industrie. Gezien de noodzaak om juist meer kennisintensieve bedrijven naar deze regio te halen verdienen in onze optiek deze, veelal nog jonge, ondernemers meer aandacht dan dat zij tot nu toe krijgen. Juist omdat de kernactiviteiten van deze bedrijven veelal gelijk op gaan met de noodzaak om het werelderfgoed Waddenzee te beschermen kan de vestiging van meer gelijksoortige bedrijven ook goed zijn voor de natuur. Voor een aantal sectoren geldt ook juist dat de bedenkers van nieuwe technieken graag in een omgeving willen werken waarin zij zich thuis en op hun gemak voelen. De unieke natuur van het gebied rondom de Waddenzee is daardoor misschien wel extra aantrekkelijk voor eigenaren en werknemers van dit soort innovatieve bedrijfjes.

De hoger geschoolde banen in de kustgebieden worden voor het overgrote deel bezet door mensen die in de stedelijke gebieden wonen en naar het kustgebied pendelen. Maar uit onderzoek blijkt dat er zeker ook hoogopgeleiden zijn die wel in het kustgebied willen wonen. Dit betreft vooral jonge gezinnen die op zoek zijn naar rust, ruimte en een gezonde omgeving voor hun kinderen en die vinden in een grote goedkope woning met een ruime kavel in een kustgemeente. Cruciaal is dan, en dit geldt ook voor de eigenaars van kleine bedrijven en zzp-ers die hierboven zijn beschreven, dat er snel internet is plus een goede weg- of treinverbinding naar de stad om pendelen en toegang tot onderwijs voor de kinderen mogelijk te maken. In indirecte zin kunnen deze hoog opgeleiden via consumptie in winkels en het gebruik van voorzieningen bijdragen aan het vergroten van de leefbaarheid en het creëren van werkgelegenheid in krimpgebieden, zelfs al werken ze er zelf niet of nemen ze geen inwoners uit het gebied in dienst.

5. Conclusies en aanbevelingen

In deze notitie geeft de Waddenacademie haar visie op de mogelijkheden die het Waddenfonds zou kunnen bieden om door middel van investeringen in 'grote stenen' bij te dragen aan het bevorderen van de duurzame sociaaleconomische ontwikkeling in het kustgebied van het Waddengebied. De Waddenacademie adviseert het Waddenfonds te investeren in projecten die werkgelegenheid creëren die past bij het opleidingsniveau van de bewoners en die een directe relatie hebben met de ruimtelijke kwaliteiten van het kustgebied. Het gaat om het stimuleren van activiteiten die geen negatieve effecten hebben op de unieke natuurwaarden, het cultureel erfgoed en het landschap van het Waddengebied. De optimale strategie is om deze waarden zodanig te ontwikkelen dat ze een dragend onderdeel vormen van de lokale en regionale economie. Industriële en energie producerende activiteiten die in of aan de rand van de Waddenzee of in de havens plaatsvinden en een negatieve invloed hebben op het ecosysteem en de natuurwaarden kunnen hebben, vallen daar niet onder.

De Waddenacademie adviseert het Waddenfonds daarom voor het verbeteren van de sociaaleconomische positie in het kustgebied van het Waddengebied te investeren in projecten op het terrein van (1) voedselvoorziening, (2) toerisme en (3) zakelijke en persoonlijke diensten.

Bij *voedselvoorziening* gaat het om streekeigen producten, in combinatie met een toenemende waardering van gezondheid en duurzaamheid aspecten van voedsel. Te denken valt aan in zeewater geteelde voedsel producten zoals schelpdieren, zeewier, algen en op zilte gronden geteelde gewassen voor consumptie, maar ook voor de export van pootaardappelen. Ook glastuinbouw, mits 'Waddenvriendelijk', biedt

waddenacademie

kansen. Cruciaal voor het succes en de economische impact is dat het gaat om activiteiten die passen bij het gebied en werk opleveren voor de bewoners. Daartoe moet zoveel mogelijk waarde in de keten in het kustgebied zelf worden toegevoegd. Het Waddenfonds zou een geclusterde aanpak moeten bevorderen en faciliteren, waardoor kleinschalige activiteiten elkaar gaan versterken en tot nieuwe hoogwaardige producten leiden die op nieuwe markten kunnen worden afgezet. Voor zilte teelten valt ook te denken aan het opzetten van een internationaal research- en demonstratiecentrum wat kan leiden tot nieuwe producten, maar ook tot nieuwe en verbeterde productiemethoden, wat op zichzelf ook een exportproduct kan zijn.

Bij *toerisme* gaat het er vooral om de meerwaarde van de Werelderfgoed status van het trilaterale Waddengebied beter te benutten. De strategische uitgangspunten zijn in februari 2014 vastgelegd op de Trilaterale Ministersconferentie in het Deense Tonder. Het Waddenfonds kan nu helpen bij het ontwikkelen van een actieplan om deze strategische uitgangspunten middels gerichte investeringsprojecten te implementeren. Het daarbij om een PR- en marketingstrategie voor het promoten van het hele trilaterale Wadengebied en dat te vertalen in het ontwikkelen van toeristische concepten gericht op specifieke doelgroepen. Van belang is daarbij het organiseren, faciliteren en stimuleren van heel veel al aanwezige kleinschalige attracties en voorzieningen tot aantrekkelijk combinaties voor de doelgroepen. Dit vereist een integrale visie, van waaruit de toeristische ruimte van het Waddengebied optimaal wordt benut en ontbrekende elementen in de concepten worden toegevoegd. Ondernemers dienen vanuit dit integrale perspectief samen te werken. Naast het aantrekken van toeristen kan dit ook de aantrekkelijkheid van het kustgebied als woongebied bevorderen.

Voor kleinschalige *zakelijke en persoonlijke diensten*, en dat geldt ook voor natuurneutrale industriële of ambachtelijke productie activiteiten, kan het kustgebied een aantrekkelijke vestigingsplaats zijn. Het kan gaan om diensten en producten die gemakkelijk te transporteren te zijn, bijvoorbeeld van diensten via een snelle internet verbinding. De vestigingsplaats kan dan in principe overal zijn en voor sommige ondernemers kan het dan aantrekkelijk zijn om te wonen in de rust en ruimte van het kustgebied, zeker als dat geschikte huisvesting in oude boerderijen of kerken mogelijk is en de faciliteiten als ICT-breedband goed zijn. Een ander type diensten maakt gebruik van de specifieke kenmerken van het kustgebied waar bedrijven of particulieren graag op af komen, zoals het aanbieden van vergader- en trainingsfaciliteiten voor bedrijven of wellness en (na)zorg activiteiten voor particulieren. Deze activiteiten kunnen in combinatie met faciliteiten voor toerisme elkaar versterken. Het Waddenfonds kan zich richten op het faciliteren en stimuleren van dit soort activiteiten en het bevorderen van de synergie tussen projecten en het beschikbaar stellen van algemene faciliteiten (snel ICT-breedband bijvoorbeeld) die voor clusters van bedrijven van belang zijn.

Samengevat: De Waddenacademie is overtuigd van de noodzaak om te investeren in het verbeteren van de sociaaleconomisch situatie van de bewoners in het kustgebied van het Waddengebied. Gerichte investeringen door het Waddenfonds in projecten op het terrein van (1) voedselvoorziening, (2) toerisme en (3) zakelijke en persoonlijke diensten kunnen daaraan een belangrijke bijdrage leveren.